

مشتاق
۲۰۸ ۴۷۵۳

شالوده‌های فلسفی عصر صفوی

سعید عرفانی

۱۳۹۸

سرشناسه: عرفانی، سعید، ۱۳۳۷ -
 عنوان و نام پدیدآور: شالوده‌های فکری عصر صفوی/ سعید عرفانی.
 مشخصات نشر: تهران: سرایی، ۱۳۹۸.
 مشخصات ظاهری: ۳۷۷ ص: ۵/۲۱×۵/۱۴
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۹۲۲-۱۵-۵
 وضعیت فهرست نویسی: فیبا
 یادداشت: یادداشت: کتابنامه.
 یادداشت: نمایه.
 موضوع: شیعه -- ایران -- تاریخ -- قرن ۱۰ - ۱۲ ق.
 موضوع: History -- Iran -- Shi'ah -- ۱۶th century - ۱۸th century
 موضوع: تفکر دینی -- ایران -- قرن ۱۰ - ۱۲ ق.
 موضوع: Iran -- Religious thought -- ۱۶th century - ۱۸th century
 موضوع: ایران -- تاریخ -- صفویان، ۹۰۷ - ۱۱۴۸ ق.
 موضوع: Safavids -- History -- Iran -- ۱۵۰۲ - ۱۷۳۶
 موضوع: ایران -- دین -- تاریخ -- قرن ۱۰ - ۱۲ ق.
 موضوع: History -- Religion -- Iran -- ۱۶th - ۱۸th centuries
 رده بندی کنگره: BP۲۳۹/۲
 رده بندی دیویی: ۲۹۷/۵۳۰۹۵۵
 شمار کتابشناسی ملی: ۴۹۳۸۰۸۵

انتشارات سرایی

نام کتاب: شالوده‌های فکری عصر صفوی

نویسنده: سعید عرفانی

چاپ اول: ۱۳۹۸

امور فنی: رضا دولت‌راده

شمارگان: ۵۰۰ جلد

قیمت: ۶۰ هزار تومان

چاپخانه: کوثر

صحافی: همت

تلفکس: ۲۲۵۶۳۴۵۸ (+۹۸۲۱)

همراه: ۳۷۱۲۰۱۸ (+۹۸۹۹۰)

ایمیل: SaraeiPublication@gmail.com

کلیه حقوق چاپ و نشر، محفوظ و مخصوص ناشر است
و هرگونه کپی‌برداری بدون اجازه‌ی ناشر پیگرد قانونی دارد.

فهرست

۱۳ پیشگفتار

۱۵ مقدمه

فصل اول:

۲۱ **مروری کوتاه بر اندیشه‌ی مذهبی پس از دوره‌ی صفویه**

۲۲ حمله اعراب به ایران

۲۴ امویان و اعمال اندیشه نوادپرستانه

۲۶ عباسیان (۶۵۶-۱۳۱ هـ.ق./ ۱۲۵۸-۷۵۰ م.)

۲۹ حکومت‌های ایرانی پس از ورود اسلام به ایران

۲۹ طاهریان (۲۵۹-۲۰۶ هـ.ق./ ۸۷۲-۸۲۰ م.)

۳۰ صفاریان (۳۹۳-۲۴۷ هـ.ق./ ۱۰۰۲-۸۶۱ م.)

۳۴ سامانیان (۳۹۵-۲۶۱ هـ.ق./ ۱۰۰۴-۸۷۴ م.)

۳۵ زیاریان (۴۳۵-۳۱۶ هـ.ق./ ۱۰۷۷-۹۲۸ م.)

۳۵ آل بویه (۴۴۷-۳۲۰ هـ.ق./ ۱۰۵۵-۹۳۲ م.)

۳۷ تسلط ترکان

۳۷ غزنویان (۵۸۳-۳۵۱ هـ.ق./ ۱۱۸۷-۹۶۲ م.)

۳۸ سلجوقیان (۵۹۰-۴۲۹ هـ.ق./ ۱۱۹۴-۱۰۳۷ م.)

۳۹ مغولان

۳۹ خوارزمشاهیان (۶۱۷-۵۹۶ هـ.ق./ ۱۲۲۰-۱۱۹۹ م.)

۴۱	تسنن و تشیع در دوران خاقان مغول (۶۵۸-۶۰۳ هـ ق./ ۱۲۶۰-۱۲۰۶ م.)
۴۴	جنبش صوفیگری در زمان مغولان
۴۸	تأثیر سیاسی و مذهبی سلطه مغولان بر گونه‌گونگی اندیشه‌ی شیعه
۵۱	تیموریان (۹۱۱-۷۷۱ هـ ق./ ۱۵۰۶-۱۳۷۰ م.)
۵۲	آل مظفر (۸۳۲-۷۳۷ هـ ق./ ۱۳۹۳-۱۳۳۵ م.)
۵۳	آل چوپان
۵۳	آل جلایر (۸۳۶-۷۴۰ هـ ق./ ۱۴۳۲-۱۳۳۵ م.)
۵۴	آل کرت
۵۴	سی‌ای از نهضت‌های سیاسی شیعی، پس از حمله‌ی مغولان
۵۴	نهیضت سریداران
۵۸	قیام و عشیان
۵۹	بازتاب قیام مرعشیان در گیلان
۵۹	نتایج کلی از قیام مرعشیان
۶۰	نهضت سادات مازندان
۶۱	سادات گیلان
۶۰	نهضت حروفیه
۶۲	اهل حق
۶۶	فتوت
۶۷	نعمت‌اللهیه
۶۹	بکتاشیه
۷۰	نوربخشیه
۷۳	فهرست منابع فصل اول

فصل دوم:

۷۹	ریشه و تبار صفویان، برپایی دولت و پایه‌ریزی مذهب
۸۰	ریشه و تبار صفویان
۸۱	سیادت صفویان
۸۵	کیش شیخ صفی
۸۶	کیش‌های اسلامی موجود در ایران در زمان شیخ صفی
۸۷	شیعی شدن بازماندگان شیخ صفی
۸۹	کتاب صفوة الصفا

۹۰	مردان و معتقدان اولیه خاندان صفوی
۹۱	جانشین شیخ صفی
۹۶	تأسیس دولت و پایه‌ریزی مذهب رسمی (۹۳۰-۹۰۷ هـ.ق./۱۵۲۴-۱۵۰۱ م.)
۱۰۱	مبانی نظری سلطنت شاه اسماعیل
۱۰۶	شخصیت و سیاست مذهبی شاه اسماعیل
۱۱۵	سلطنت شاه اسماعیل و سادات و علما
۱۱۸	وضعیت نهاد دینی در سلطنت شاه اسماعیل اول
۱۱۹	عالمان دینی دوره سلطنت شاه اسماعیل
۱۲۰	مذاهب مذهبی «صدارت» در حکومت شاه اسماعیل
۱۲۳	سلطنت شاه تهماسب اول (۹۸۴-۹۳۰ هـ.ق./۱۵۷۶-۱۵۲۴ م.)
۱۲۳	مبانی نظری سلطنت شاه تهماسب
۱۲۹	نهاد مذهبی در سلطنت شاه تهماسب
۱۳۰	شخصیت و سیاست مذهبی شاه تهماسب
۱۳۶	شاه تهماسب و عالمان و سادات
۱۳۸	عالمان شیعی و سلطنت صفوی
۱۷۷	اسماعیل دوم (۹۸۴-۹۸۵ هـ.ق./۱۵۷۷ م.)
۱۸۲	عالمان دوره‌ی سلطنت اسماعیل دوم
۱۸۲	میرزا مخدوم شریفی
۱۸۳	شیخ عبدالعالی بن علی کرکی
۱۸۴	میر سید حسین مجتهد کرکی
۱۸۷	سلطنت شاه محمد خدابنده (۹۹۵-۹۸۵ هـ.ق./۱۵۸۷-۱۵۷۷ م.)
۱۸۸	مبانی نظری سلطنت شاه محمد خدابنده
۱۸۹	نگاه مذهبی شاه محمد خدابنده و روابط او با عالمان دینی
۱۹۵	فهرست منابع فصل دوم

فصل سوم:

برافراشتگی، اوج و افول دولت صفوی

۲۱۳	سلطنت شاه عباس اول (۱۳۰۸-۹۹۸ هـ.ق./۱۶۲۹-۱۵۸۷ م.)
۲۱۴	خط مشی سیاسی اجتماعی عباس اول
۲۱۵	شالوده‌های نظری سلطنت شاه عباس اول
۲۱۹	شاه و شخصیت نیمه آسمانی او در چشم جامعه
۲۲۰	

۲۲۳	شخصیت و سیاست مذهبی شاه عباس اول
۲۲۵	سیاست مذهبی عباس اول در برخورد با مسیحیان، یهودیان و سنیان
۲۲۷	موضع شاه عباس نسبت به اهل سنت
۲۳۱	پیوند و ارتباط عالمان و دولت در سلطنت شاه عباس اول
۲۳۴	منابع مالی و برخورداری عالمان دینی از آن
۲۳۵	عالمان شیعی دوره شاه عباس اول
۲۴۶	سلطنت شاه صفی (۱۰۵۲-۱۰۳۸ هـ ق./ ۱۶۴۲-۱۶۲۹ م.)
۲۴۹	سیاست مذهبی شاه صفی
۲۵۱	سیاست شاه صفی نسبت به اقلیت‌های مذهبی
۲۵۲	عالمان دینی زمان شاه صفی
۲۶۶	سلطنت شاه عباس (۱۰۷۷-۱۰۵۲ هـ ق./ ۱۶۶۶-۱۶۴۲ م.)
۲۶۷	اوضاع اجتماعی و سیاسی داخلی عباسی دوم
۲۶۸	شخصیت و سیاست مذهبی شاه عباس دوم
۲۷۰	ارتباط عباس دوم با نهاد مذهبی سادات و عالمان دینی و مجتهدان
۲۷۵	عالمان زمان شاه عباس دوم
۲۹۳	سلطنت شاه سلیمان (۱۱۰۵-۱۰۷۷ هـ ق./ ۱۶۹۶-۱۶۶۶ م.)
۲۹۵	موقعیت شاه سلیمان و مبنای سلطنت او
۲۹۷	اوضاع اجتماعی و سیاست مذهبی در زمان شاه سلیمان
۲۹۸	پیوند و ارتباط شاه سلیمان با سادات و عالمان دینی
۳۰۲	عالمان دینی عصر شاه سلیمان
۳۱۱	بسط و گسترش تفکر اخباری‌گری و گرایش‌ات ضد حکومت و تصوف
۳۱۵	سلطنت شاه سلطان حسین (۱۱۳۵-۱۱۰۵ هـ ق./ ۱۷۲۲-۱۶۹۴ م.)
۳۲۰	سیاست مذهبی شاه سلطان حسین
۳۲۱	ارتباط دولت و عالمان
۳۲۷	ارتباط دولت با سادات
۳۲۷	صدور شاه سلطان حسین
۳۲۷	محمدباقر مجلسی
۳۳۶	عالمان دینی عصر سلطان حسین
۳۴۱	فهرست منابع فصل سوم
۳۶۵	نمایه

بسم الله الرحمن الرحيم

لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولَى الْأَلْبَابِ، مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَى
وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَ...تَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً
لِّعِبَادِهِ (سوره يوسف: ۱۱۱)

ایمانداران! حکایت آنان [مردمان گذشته] برای صاحبان عقل،
عبرت کامل خواهد بود. این [قرآن] نه سخنی است که فرتوان
بافت، لیکن کتب آسمانی پیش از خود را هم تصدیق کرده و هر
چیزی را [که راجع به سعادت دنیا و آخرت است] مفصل بیان
می‌کند و برای اهل ایمان، هدایت و رحمت، خواهد بود.

پیشگفتار

به نام آن که جان را فکرت آمرخت
چراغ دل به نور جان برافروخت
ز فضلش هر دو عالم گشت روشن
ز فضلش خاک آدم گشت گلشن
این نوشته با انگیزه‌ی بررسی دوران حکومتی از پادشاهان ایران است که فرمانروایی خود را بر پایه‌ی «مذهب شیعی» بنا نهادند. اینان با الهام از نام بزرگ خاندانشان - شیخ صفی الدین اردبیلی - حکومتی را تحت عنوان «صفویه» در دفتر تاریخ به ثبت رساندند. شاهان صفوی کوشیدند حضور مآلمان و فقیهان شیعی مهاجر و بعدها افراد ایرانی را در دربار داشته باشند تا از حضرات آنان برای مشروعیت بخشی به کارهایشان و پاسخگویی به نیازهای شرعی مردم حکومت بهره بگیرند.

در این کتاب که برگرفته از پژوهش‌های دوره‌ی دکتری نگارنده است تلاش به عمل آمده تا فراتر از توصیف بخشی از جریانات رخ داده در این دوران، در حد سرمایه علمی اندک خویش، پاره‌ای از اندیشه‌های رایج این عصر مورد بررسی قرار گیرد.

هر چند کتاب پیش رو درباره نظام حکومتی صفویه است اما چون به ناگزیر در فرازهایی به نسبت‌های روحانیت با حکومت صفوی هم پرداخته و ممکن است این پندار را به ذهن متبادر کند که کتاب نگاه خاص و سوگیرانه‌ای به روحانیت دارد

لازم به توضیح می‌دانم که اولاً این یک بحث تاریخی است، و بحث و نقادی علمی درباره تاریخی که چند سده گذشته است امری عادی و مرسوم در فضا‌های علمی است. دیگر اینکه بدیهی است که هر صنفی ولو شریف‌ترین آنها مانند پزشکان و استادان هم غث و ثمین دارد. مهم‌ترین ویژگی روحانیت در طول تاریخ نیز این بوده که یک «صنف» است نه «حزب». حزب یعنی مجموعه‌ای دارای همسویی‌ها و وحدت ذهنی و عملی نسبی اما یک صنف می‌تواند متکثر و برگیرنده گرایش‌ها و سلاقی‌گوناگون باشد به همین دلیل است که روحانیت با وجود آن که همواره یک صنف بوده اما در درون آن، هم از نظر علمی شاهد جهتهادات مختلف و متفاوت بوده‌ایم و هم شاهد عملکردها و رویه‌ها و سلاقی‌متفاوت به همین دلیل است که همواره منطقی‌ترین انتقادات نسبت به برخی از علما از میان خود عالم دینی برخاسته است و آنها نشان داده‌اند که روحانیت نهادی ضروری و محرم است اما نه مقدس و نشان داده‌اند که جامعه روحانیت، تکثرپذیر و نقدپذیر است و این از امتیازات دست‌کم روحانیت شیعه است. بنابراین نباید نسبت به برخی از علما و تفاهات از نظر خودمان ناشکیبایی بورزیم که این برخلاف سنت حسنه عالمان دین است.

در پایان سپاسگزار عزیزانی هستم که به نوعی مرا یاری رساندند:

آقای دکتر امیر عرفانی به خاطر کمک‌های فکری و راهنمایی‌های ارزنده‌شان. خانم الهه شادرام به خاطر اینکه دست‌نوشته‌ها را به نسخه کاربوری درآوردند. آقایان اصغر حیدری و امین عرفانی به خاطر بازخوانی متن استاد عبدالدین باقی به خاطر یاری مشفقانه‌شان و سرکار خانم کمالی که شرایط چاپ را فراهم کردند. پیشاپیش سپاسگزار همه عزیزانی هستم که دیدگاه‌های بارز و بینانه و پیشنهادهای ارزنده‌ی خودشان را عرضه می‌دارند تا بتوان کاستی‌ها را زدود و ضعف‌ها را قوت بخشید.

سعید عرفانی

تهران ۱۳۹۶